STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifică a Universtității de Stat din Moldova, 2024, nr. 3(173)

CZU: 343.919:343.811(478) **https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_10**

NECESITATEA STUDIULUI ȘTIINȚIFIC PRIVIND PROCESELE SUBCULTURALE DIN PENITENCIARELE REPUBLICII MOLDOVA

Victor SAMOILENCO,

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul de față constituie un argument pentru inițierea unor studii științifice asupra proceselor subculturale din penitenciarele Republicii Moldova, procese care au un rol determinant în modelarea criminalității penitenciare, dar care nu sunt suficient de bine reflectate în studiile și statisticile oficiale. Lipsa unor instrumente de control asupra diseminării subculturii criminale în mediul de detenție, dar și influența negativă a acesteia asupra efectului acțiunilor de resocializare, a ordinii și stabilității în mediul carceral, cât și a altor aspecte importante ce vizează detenția, determină ca studierea proceselor subculturale să fie extrem de actuală și necesară. Facilitățile create de legiuitor pentru deținuți, în scopul eliberării acestora fără executarea integrală a pedepsei, pentru a stopa suprapopularea spațiului carceral și a evita condamnările la CEDO, a determinat ieșirea unui flux masiv de condamnați din detenție, fapt care face studiul subculturii și mai actual, existând riscul de export a acesteia în afara mediului carceral.

Cuvinte-cheie: *subcultură criminală, proces subcultural, criminalitate penitenciară, stratificare socială.*

THE NECESSITY FOR THE SCIENTIFIC RESEARCH ON SUBCULTURAL PROCESSES IN THE PRISONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

This article is an argument for initiating scientific studies on subcultural processes in penitentiaries of the Republic of Moldova, processes that play a key role in shaping penitentiary crime, but which are not sufficiently well reflected in official studies and statistics. The lack of control tools on the dissemination of criminal subculture in the detention environment but also its negative influence on the effect of resocialization actions, order and stability in the prison environment, as well as other important aspects of detention, determine the study of subcultural processes to be extremely current and necessary. The facilities created by the legislator for detainees in order to release them without full execution of the sentence, in order to stop overcrowding in prisons and to avoid losing cases to the ECHR, determined the release of a massive influx of convicts from detention, which makes the study of the subculture even more current, there being a risk of its exportation out of prison.

Keywords: *criminal subculture, subcultural process, penitentiary crime, social stratification.*

În una din lucrările sale intitulată „The study of man”, Ralph Linton descrie fenomenul subculturii ca o serie de fenomene „pan-umane” ce par să aibă loc oriunde în lume [1, pag. 486]. Prin termenul „pan-uman”, autorul are în vedere, cel mai probabil un fenomen caracteristic tuturor ființelor umane, de unde rezultă că fenomenul subculturii, nu se referă doar la comunitățile de tineri și nici nu este rodul urbanizării sau cu atât mai mult nu „tinde neapărat să amplifice elementele urbane în identitatea membrilor” [2, pag. 182,184], așa cum în mod eronat încearcă să demonstreze unii autori. În egală măsură putem vorbi despre o subcultură a persoanelor adulte (spre exemplu, subcultura elitei intelectuale) sau despre o subcultură rurală (spre exemplu, subcultura comunității Amish din SUA), cu atât mai mult, putem vorbi despre o subcultură a comunităților criminale, care în mod paradoxal, se formează în toate penitenciarele lumii și deseori, fără a avea o evoluție comună, prezintă similitudini halucinante și neverosimile, dacă nu am fi luat act de cunoaștere despre faptul că comportamentul uman este modelat de trebuințele umane, iar aceste trebuințe, sunt la fel pretutindeni (nevoia de hrană, apă, sex, apartenență, statut social, securitate etc.) și în momentul când ele nu pot fi satisfăcute, persoanele tind să se asocieze în mici grupuri, apoi în comunități, și încearcă să satisfacă în comun acea trebuință. Așa se explică faptul că în comunitățile primitive, oamenii, pentru a obține hrană, se asociau pentru a vâna animale sălbatice, pentru a efectua atacuri asupra altor triburi aprovizionate etc.

Acesta este și mecanismul prin care se formează subculturile criminale în penitenciare, ele reprezen-

tând o pornire naturală a omului de a socializa combinată cu o reacție psihologică a condamnaților la limitările care se impun în contextul regimului de detenție instituit prin lege, limitări pe care încercând să le depășească, duc la geneza unor procese subculturale specifice, care sunt dăunătoare în măsura în care se manifestă ca „procese contra-culturale”, sau, altfel spus, se opun și se abat semnificativ de la cultura de bază. Procese subculturale au loc și în penitenciarele Republicii Moldova și ele sunt, în sine, unul din factorii determinanți ai criminalității penitenciare. Atât procesele subculturale, cât și criminalitatea penitenciară, reprezintă fenomene de mare amploare în instituțiile penitenciare din țara noastră, cu toate că, în mod obiectiv, ele nu sunt reflectate în statisticile oficiale. Unul din motive, conform lui Faigher A., și Cernomoreț S., este concepția eronată conform căreia „cu cât mai multe infracțiuni sunt înregistrate, cu atât mai scăzut este nivelul de apreciere al muncii” [3, pag. 449].

În ciuda faptului că procesele subculturale din penitenciarele Republicii Moldova, au un efect negativ resimțit inclusiv la nivel de societate, studii științifice profunde și de mare amplitudine cu privire la fenomenul subculturii criminale în Republica Moldova nu există. În continuare, scopul nostru este să aflăm cât de necesare sunt astfel de studii și care este motivul pentru care un asemenea demers este tărăgănat atât de mult. Pentru a realiza scopul enunțat, vom valorifica metode de studiu precum analiza, sinteza și metoda observației.

După cum am mai enunțat, procesele subculturale în penitenciar sunt principalii factori care modelează criminalitateaa penitenciară. Totodată, aceiași Faigher A., și Cernomoreț S., consideră că „orice aspect practic al combaterii criminalității în locurile de detenție poate avea succes doar în baza asigurării teoretico-științifice” [3, pag. 445]. Rezultă că pentru diminuarea proceselor subculturale în penitenciarele Republicii Moldova, este imperios un studiu științific amplu, care să finalizeze cu recomandări și prognoze, și concomitent, să elucideze toate aspectele ce determină ralierea unor condamnați la subcultură, aspecte care de îndată ce vor fi cunoscute, vor putea fi manoperate de către autoritățile din penitenciar în scopul diminuării nivelului de aderență al condamnaților la subcultură, diminuării însuși a efectului represiv al normelor de subcultură și în deosebi, diminuării efectului de rezistență la efectul pozitiv al acțiunilor de resocializare a condamnaților ce respectă normele de subcultură, acest ultim aspect garantând corijarea și resocializarea unui număr mai mare de condamnați, fapt ce ar presupune în perspectivă, scăderea numărului de condamnați recidiviști.

Principalul proces subcultural care se manifestă în penitenciarele Republicii Moldova îl reprezintă stratificarea socială a deținuților care favorizează apariția unor fenomene în mediul de detenție precum discriminarea și victimizarea unor categorii vulnerabile de deținuți. Victimizarea deținuților vulnerabili în mediul de detenție, deși nu parvine din partea organelor de drept, deseori are loc în sensul încălcării art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, adică prin tortură, pedepse și tratamente inumane sau degradante, avându-i în calitate de torționari pe condamnații ce au autoritate în virtutea normelor de subcultură. Pedepsele pot avea loc prin aplicarea violenței fizice sau diminuarea statutului social, tratamentele inumane sau degradante au loc de regulă prin impunerea la munci umilitoare, pe care trebuie să le îndeplinească o anumită castă (spălatul toaletelor, curățarea canalizărilor etc.), deseori au loc hărțuiri și abuzuri sexuale, dar care din păcate, cunosc un nivel slab de raportare, constituind „cifra neagră a criminalității”.

Rezultă că un prim argument care susține imperativitatea unui studiu științific amplu cu privire la procesele subculturale din penitenciar îl constituie necesitatea de a împiedica stratificarea socială a deținuților, întrucât aceasta determină ca anumite persoane condamnate să prezinte un nivel mai înalt de vulnerabilitate victimală și să apară situații sporite de risc pentru ca acestea să devină victime ale anumitor infracțiuni grave, ce prejudiciază nemijlocit persoana cu atributele ei esențiale: viața, sănătatea fizică și psihică, libertatea și inviolabilitatea sexuală, dar și cinstea, demnitatea etc.

Aceiași problemă abordată din perspectiva agresorilor, scot în evidență comportamentul recidivist al condamnaților chiar în mediul de detenție, care se prezumă a fi unul de coerciție și corecție, și în acest sens, legislația execuțional-penală nu își atinge scopul. Problema este gravă în virtutea faptului că penitenciarele Republicii Moldova sunt locuri în care anual se petrec foarte multe infracțiuni, respectiv sunt inițiate și foarte multe cauze penale, unele din ele finalizate cu sentință de condamnare, și este cu atât mai gravă cu cât, pentru angajații penitenciarelor, deși nu vociferează acest fapt, a devenit deja o certitudine că numărul

infracțiunilor neraportate și/sau nedescoperite de către organele de drept este cu mult mai mare decât numărul prezentat în statisticile oficiale.

Imperativitatea unui studiu științific asupra fenomenelor și proceselor subculturale din mediul carceral axat pe efectuarea de prognoze și identificarea de soluții, poate fi argumentată și prin efectul negativ al normelor subculturale asupra stabilității și securității în mediul carceral. În instituțiile penitenciare foarte des au loc revolte în masă. Revolte care sunt organizate și coordonate atât de condamnații din casta superioară, cu scopul de a revendica anumite lucruri sau de a-și întări poziția în instituție, dar și revolte organizate de castele inferioare care la un moment dat resimt prea puternic efectul represiv al normelor de subcultură și devin indignați atunci când administrația penitenciarului nu întreprinde măsuri pentru a-i proteja.

Deseori formele de protest nu escaladează până la revoltă în masă, având loc automutilări, incendierea celulelor, atacuri asupra colaboratorilor, acestea constituind încălcări ale regimului de detenție. Acesta este un alt argument prin care demosntrăm necesitatea studierii fenomenelor și proceselor subculturale în mediul de detenție. Amplitudinea la care se manifestă subcultura criminală într-o instituție penitenciară este direct proporțională cu capacitatea personalului de a impune respectarea regimului de detenție. Prezintă interes faptul că în penitenciare are loc un conflict dintre 2 subculturi ca atare, una a condamnaților și alta a personalului atestat, ultima fiind o subcultură de provinienţă polițienească și militară. Cu cât este mai mare capacitatea administrației penitenciarului de a impune un regim de detenție, cu atât se spune în limbajul subcultural criminal că „zona este controlată de musori" pe care condamnații îi asociază cu culoarea roșie, dimpotrivă, personalul penitenciar, în limbajul propriei subculturi, va spune în asemenea situație că „zona este crasnaia". De regulă, condamnații nu doresc să se dețină în penitenciare unde administrația reușește să impună respectarea cu strictețe maximă a regimului. Până și deținuții din castele inferioare nu preferă un astfel de penitenciar.

Penitenciarul se prezintă, în virtutea legii, drept instituție responsabilă de „executarea arestului contravențional și preventiv, precum și de asigurarea executării pedepsei de către persoanele condamnate la închisoare sau detențiunea pe viață" [4]. Elementele esențiale ale executării pedepselor penale privative de libertate le constituie coerciția, ca element punitiv și corijarea-resocializarea, ca element de prevenție și diminuare a recidivei. Bagreeva E. G., citată de Rusu O., consideră că etapele resocializării se referă la „desocializare, înțeleasă ca distrugere a rezultatelor socializării în subcultură și resocializarea, înțeleasă ca socializare repetată (în medii prosociale)" [5, pag.47]. Penitenciarele asigură resocializarea condmnaților prin intermediul activităților educative și psihocorecționale, munca social-utilă, instruirea generală și profesională și, nu în ultimul rând, prin intermediu regimului de detenție. Din observațiile efectuate asupra conduitei deținuților în mediul carceral, am constatat că rezistența la efectul pozitiv al acțiunilor de resocializare este mult mai mare în cazul deținuților care respectă normele de subcultură criminală, comparativ cu deținuții care ignoră astfel de norme. Având în vedere această stare de fapt, reiterăm importanța studiului teoretic asupra proceselor subculturale. Identificarea mecanismelor care determină conservarea și perpetuarea subculturii de la o generație la alta, creează premise pentru a identifica acele intervenții educative și psihocorecționale optime pentru desocializarea condamnaților din subcultură și resocializarea ulterioară în sânul mainstreamului (culturii de bază).

Studiile efectuate de I. P. Bașcatov [6, pag.194-195] pe populații de tineri în Federația Rusă, ne indică faptul că aderența la normele de subcultură criminală a junilor este determinată într-un procentaj foarte mare (aproximativ 25%), de anturajul acestora, în care există persoane ce tind să creeze o imagine impresionantă și extrem de atractivă a respectivei subculturi, în scopul de a seduce tinerii. Deși nu au fost efectuate studii similare în Republica Moldova, tindem să credem că aderența tinerilor la normele de subcultură criminală este determinată la fel de anturajul „contaminat". Aici ni se relevă o problemă de maximă importanță și de maximă actualitate: „oare nu cumva există riscul unui export masiv de subcultură criminală din mediul carceral în exteriorul acestuia?". Această problemă scoate în evidență cât este de periculoasă această subcultură, și determinată de a-și asuma un rol hotărâtor nu doar în modelarea criminalității penitenciare dar a criminalității per ansamblu.

Republica Moldova a avut perioade (anii 90) când subcultura criminală a atins cote impresionante în afara mediului carceral, iar fenomenul criminalității în diversitatea formelor sale luase amploare. Cu timpul,

atât subcultura, cât și criminalitatea determinată de aceasta „s-au mai diluat”, dar nu până într-atât încât să se poată afirma că criminalitatea în Republica Moldova deja nu mai reprezintă un pericol social. Până la ora actuală, numărul de infracțiuni în țara noastră pe cap de locuitor rămâne extrem de mare, prin urmare, subcultura reprezintă un pericol latent, care poate lua amploare oricând, din acest motiv, este mult mai util să studiem fenomenul și să avem o bază științifică în sensul de a întreprinde măsuri și a acționa la timp, decât să înregistrăm un regres social semnificativ în următorii ani.

Anumiți factori deja au determinat un export masiv de subcultură criminală în afara mediului extracarceral. Este vorba despre Legea nr. 210 din 29.07.2016 privind amnistia în legătură cu aniversarea a XXV-a de la proclamarea Independenței Republicii Moldova și despre Legea nr. 163 din 20 iulie 2017, care prevede aplicarea mecanismului compensatoriu pentru persoanele care s-au deținut în condiții precare de detenție, cărora s-a mai adăugat ulterior și Legea nr. 243 din 24.12.2021 privind amnistia în legătură cu aniversarea a XXX-a de la proclamarea Independenței Republicii Moldova. Aceste legi au dus la eliberarea din detenție a unui flux masiv de condamnați, unii din ei adepți ai normelor de subcultură, extrem de îndoctrinați și abili în a „instrui” tânăra generație în tainele acestei subculturi. Pentru viitor, primează interesul social de a împiedica eliberarea din detenție a persoanelor îndoctrinate, deciziile privind aplicarea articolelor 91-92 CP RM fiind necesar de aplicat cu strictețe maximă, și în același timp, suntem îndreptățiți să credem că este inoportună o viitoare lege cu privire la amnistie, aceasta chiar dacă, în anii imediat de după penultima amnistie (2016), nr. infracțiunilor în Republica Moldova nu s-a mărit, ci, dimpotrivă, a scăzut: nr. total de infracțiuni a scăzut de la 41 921 în anul 2016 la 26342 în anul 2020 [7], iar nr. infracțiunilor săvârșite de minori a scăzut la fel de la 941 în anul 2016 la 606 în anul 2020 [7].

Consider că aceste statistici nu trebuiesc interpretate în mod favorabil, dimpotrivă, trebuie să avem o atitudine critică față de ele. Pe de o parte, nu putem fi siguri de veridicitatea acestora, având în vedere că la nivelul organelor de drept mai predomină concepția eronată conform căreia nivelul înalt de criminalitate se asociază cu calitatea proastă a muncii, respectiv, anumite date furnizate Biroului Național de Statistică pot fi manipulate, iar, pe de altă parte, suntem îndreptățiți să spunem că amploarea fenomenului corupțional în Republica Moldova a creat premise pentru ca o mare parte din infracțiuni să fie tăinuite sau rudimentar anchetate și pedepsite de către autorități. Suspiciunea privind manipularea acestor date este cu atât mai mare cu cât nr. de infracțiuni a început să scadă brusc, imediat după amnistia din 2016. Putem bănui un interes al autorităților de a tăinui că amnistia din 2016 a fost de fapt o greșeală, de îndată ce scăderea bruscă, aproape cu tendința de înjumătățire a numărului de infracțiuni nu poate fi asociată cu anumite schimbări pozitive din societate care să fi favorizat acest lucru: scăderea șomajului, creșterea semnificativă a nivelului de trai, scăderea prețurilor la diferite produse etc. Pentru ca nr. de infracțiuni să scadă semnificativ, această scădere trebuie corelată altor fenomene pozitive din domeniul social. Ori, o legătură cauză – efect, în mod obiectiv, nu putem identifica.

Rezultă că atunci când abordăm problema criminalității și a subculturii criminale, nu trebuie să ne lăsăm fascinați de statisticile care parvin de la autorități, deoarece autoritățile în repetate rânduri au înșelat populația Republicii Moldova. Numai în mediul academic pot fi obținute date relevante cu privire la fenomenele legate de criminalitate, și este puțin probabil ca aceste date să poată fi exprimate în statistici de maximă precizie. Putem miza doar pe identificarea de probleme, pe identificarea unor legături cauză-efect importante, pe date obținute prin metoda observației, iar când vine vorba de statistici, acestea au credibilitate numai dacă nu au fost preluate de la autorități, ci nemijlocit elaborate în mediul academic, mediu care suntem îndreptățiți să spunem, prezintă cel mai înalt nivel de onestitate dintre toate mediile socio-profesionale la moment existente în țara noastră și suntem obligați de a păstra cu dârzenie această tendință, deoarece numai astfel putem da un sens activității științifice, când însăși procesul decurge pe principii și valori solide și întru folosul societății.

Concluzionăm faptul că, deși procesele subculturale din penitenciarele Republicii Moldova la moment se află într-o imensă obscuritate, se impune o necesitate de ordin practic de a iniția un demers științific cât mai amplu, neccesitate legată de exercitarea unui nivel mai înalt de control al statului asupra criminalității penitenciare, de asigurare a unui regim de detenție în mediul carceral și de menținere a ordinii și securității în detenție, dar mai ales, legată de prevenția victimizării, de împiedicarea lezării în drepturi a tuturor per-

soanelor condamnate, dar în deosebi, a celor vulnerabile. Rezultă că lipsa studiilor științifice cu privire la procesele subculturale în mediul de detenție reprezintă, pe de o parte, o lacună foarte importantă a studiului criminologic în țara noastră care se cere completată, pe de altă parte o necesitate legată de soluționarea unor probleme practice aferente combaterii criminalității.

Referințe:

1. Linton R., *The study of man,* New York: Appleton Century, 1936, 500 pag.
2. Solyom A., *Subculturi ale tinerilor și procese subculturale în Odorheiul Secuiesc*. Studiu de caz. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/254449325_Subculturi_ale_tinerilor_si_procese_subculturale_in_Odorheiu_Secuiesc
3. Faigher A., Cernomoreț S., *Unele reflecții privind criminalitatea penitenciară în Republica Moldova, în materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective”* (Bălți, Moldova, 26-27 iunie, 2020). Ed. a 4-a, Bălți: 2020, pag. 445 – 450.
4. *Legea nr. 300 din 21.12.2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare*, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 48-57, art.124 din 16.02.2018.
5. Rusu Oleg, *Resocializarea persoanelor supuse pedepsei cu închisoare prin prisma standardelor în domeniul drepturilor omului*, Chișinău: Ed. Cartea Militară, 2019, 283 pag.
6. Башкатов И. П., *Психология неформальных подростково-молодёжных групп,* Москва, 2000, 334 стр.
7. *Banca de date statistice Moldova. Total infracțiuni săvârșite*. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/statistic_indicator_details/9

Date despre autor:
Victor SAMOILENCO, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova. Ofițer principal al DICI al Administrației Naționale a Penitenciarelor, comisar de justiție.
ORCID: 0000-0002-9277-5983
E-mail: vic84@mail.ru

Prezentat la 19.03.2024